

นิตติ ปณณาสมา อากา
แสงสว่าง เสมอด้วยปัญญา ไม่มี

เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการเรื่อง

“โลกของอิสลามและมุสลิมในอุษาคเนย์”

The Islamic World and Muslims in Southeast Asia

นวัตกรรมพระเครื่องไทย :

ก่อนจะเป็น

อุตสาหกรรมพระเครื่อง

เมื่อพระเครื่องก้าวขึ้นเป็น

“สุดยอด” ของเครื่องรางไทย

ฉลอง สุนทรวาณิชย์

28 - 29 พฤศจิกายน 2551
โรงแรม ทวิน โลดส์ นครศรีธรรมราช

บทความสั้นฉบับจำลอง “นวัตกรรมพระเครื่องไทย : ก่อนจะเป็น
อุตสาหกรรมพระเครื่อง” นี้ ปรับปรุงจากเอกสารประกอบคำอภิปรายในการ
สัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พระอัจฉริยภาพในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว” จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พุทธที่ 21
กันยายน 2548 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

บางส่วนของบทความนี้เคยตีพิมพ์ใน เรื่อง พระอัจฉริยภาพในพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาส
เฉลิมฉลองศุภวาระ 200 ปี แห่งพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2548.

นวัตกรรมพระเครื่องไทย : ก่อนจะเป็นอุตสาหกรรมพระเครื่อง

ฉลอง สุนทรวานิชย์*

พระเครื่อง (หรือในรูปศัพท์ใหม่ที่ดูหรูหราน่าฟัง และยอมรับได้ในทางราชการมากกว่า คือ วัตถุมงคลเนื่องในคติพุทธศาสนา) ในที่นี้ หมายถึงเครื่องรางที่สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนา เป็นพระพุทธรูป หรือพระรูปของพุทธสาวกผู้เป็นพระอรหันต์ และรูปของพระภิกษุทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือล่วงลับดับขันธไปแล้ว ที่เป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นเกจิอาจารย์ที่ทรงคุณวิเศษ พระเครื่องโดยทั่วไปมีขนาดเล็กที่พกติดตัวได้ อาจสร้างเป็นพระพิมพ์ พระพิมพ์ดินเผา หรือทำด้วยโลหะและโลหะผสม เช่น ตะกั่ว ชิน และสำริด โดยหล่อด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ นอกจากนี้ยังรวมถึงเหรียญพระเครื่องโลหะ ทำขึ้นตามกรรมวิธีสมัยใหม่ ที่เรียกกันว่า 'เหรียญปั๊ม' เป็นที่เชื่อกันว่าพระเครื่องเหล่านี้มีฤทธิ์อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจช่วยคุ้มครองป้องกันเจ้าของหรือผู้ที่บูชาอัญเชิญติดตัวพ้นจากอันตราย ทั้งที่เป็นภัยจากอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ภัยธรรมชาติ ภัยจากสัตว์ และจากมนุษย์ด้วยกันเอง ทำให้ผู้ที่บูชาติดตัวเป็นที่รักของคนทั่วไป และเสริมส่งบารมีให้เจริญก้าวหน้ามั่นคงในหน้าที่การงานอาชีพ ผลานุภาพของพระเครื่องในด้านต่างๆ เหล่านี้ อาจรวมเรียกได้ว่า "เมตตามหานิยม"¹

ทุกวันนี้ ในสังคมไทย พระเครื่องหรือวัตถุมงคลแบบพุทธนอกจากมีสถานะเป็นวัฒนธรรม คือ "วัฒนธรรมพระเครื่อง" แล้ว ยังอาจนับได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมแขนงหนึ่งที่มีบทบาทไม่น้อยอยู่ในระบบเศรษฐกิจของไทย อุตสาหกรรมพระเครื่องไทยมี "ตลาด" สำหรับการซื้อขายแลกเปลี่ยน ทั้งที่เป็น

* คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตลาดแบบดั้งเดิมวางขายบนแผงเคียงข้างตลาดสด ตลาดพระในวัดที่มีชื่อเสียงในเรื่องพระเครื่อง และตลาดพระติดแอร์บนศูนย์การค้าหรูราคาตกแต่งร้านแบบบูติค ทั้งยังมีสื่อสิ่งพิมพ์ของอุตสาหกรรมที่ประกอบไปด้วยนิตยสารไม่ต่ำกว่า 40 รายชื่อ หนังสือคู่มือ ตำรา สารานุกรม อิกนิตไม่ถ้วน มีสื่ออิเล็กทรอนิกส์และเว็บไซต์ของพระเครื่องที่ให้ความรู้และเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนความรู้จำนวนหนึ่ง มีคอลัมน์ประจำในสื่อสิ่งพิมพ์รายวันหัวสีและขาวดำและรายสัปดาห์ มีการจัดนิทรรศการและประกวดพระเครื่องเป็นประจำ ซึ่งไม่ต่างไปจากอุตสาหกรรมแขนงอื่นๆ มีร้านรับถ่ายรูปพระเครื่องเป็นการเฉพาะ เหมือนธุรกิจการจัดงานสมรส อุตสาหกรรมพระเครื่องยังเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากในสังคมไทยสมัยใหม่ ตั้งแต่ระดับรากหญ้า ขาวนา ผู้ใช้แรงงาน เสมียนพนักงานห้างร้าน ข้าราชการทหารและพลเรือน ผู้พิพากษา นายธนาคาร อาจารย์มหาวิทยาลัย แพทย์ สถาปนิก วิศวกร นักการเมือง สส. รัฐมนตรี จนถึงสมาชิกแวดวงชั้นสูงของสังคมไทย ตัวเลขเงินหมุนเวียนในอุตสาหกรรมดังกล่าวที่ตรวจสอบได้ทางระบบบัญชีไม่ปรากฏ แต่เป็นที่คาดการณ์กันได้ว่าเงินหมุนเวียนทั้งระบบอยู่ระหว่าง 1 - 2 หมื่นล้านบาทต่อปี มาจากการซื้อขาย (ภาษาในวงการว่า “เช่า”) พระเครื่อง ทั้งพระเครื่องเก่า - ราคาสูง (ตั้งแต่องค์ละ 1 หมื่น ถึง 30 ล้านบาท) และพระเครื่องใหม่ - ราคาถูก (ตั้งแต่องค์ละ 10 บาท ถึง 1 พันบาท)² อุตสาหกรรมการผลิตพระพิมพ์หรือเหรียญพระเครื่อง การผลิตสื่อประเภทต่างๆ ค่าโฆษณาพระเครื่องในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเครื่องรางจะเป็นที่รู้จักและใช้กันมานานในสังคมไทย ในขณะเดียวกันสังคมไทยก็ได้สร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์มานานนับพันปี แต่ความผูกพันที่สังคมไทยมีต่อพระเครื่องอย่างลึกซึ้งแน่นแฟ้น (อย่างที่ปรากฏในสังคมอื่นใดในโลก) ก็มีประวัติความเป็นมาไม่ยาวนานนัก ดังที่มันักวิชาการบางท่านชี้ให้เห็นมาแล้ว เครื่องรางแต่ดั้งเดิมอาจจะสร้างขึ้นโดยพระภิกษุผู้ทรงภูมิและ

ผ่านพิธีกรรมตามคติพุทธศาสนาในรูปของยันต์และเวทมนตร์คาถา³ แต่พระพิมพ์หรือพระพุทธรูปไม่ได้ถูกนับเป็นเครื่องรางด้วย คติการสร้างพระพุทธรูปพระพิมพ์หรือพระพุทธรูปโลหะหล่อลอยองค์ขนาดเล็กนั้น เป็นไปเพื่อสักการบูชา เป็นเครื่องเตือนสติให้รำลึกถึงพระธรรม และเป็นเครื่องสืบทอดพระศาสนาในยามที่ศีลธรรมของผู้คนเสื่อมถอย ไม่ต่างไปจากการคัดลอกคัมภีร์ทางศาสนา พระพุทธรูป และพระพิมพ์เมื่อสร้างเสร็จจึงประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ วิหาร หรือหากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กก็ประดับเรียงรายอยู่ตามผนัง หรือฝังในกรุใต้ฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ และในเจดีย์สำหรับคนรุ่นหลังได้พบเห็นบูชา แม้คนโบราณจะเชื่อมั่นศรัทธาในพลาญภาพของพระพุทธรูปเหล่านี้ แต่ก็ไม่มีใครเอากลับมาบ้านหรือพกพาติดตัว เพราะถือว่าบ้านอยู่อาศัยและเรือนร่างกายของมนุษย์นั้นปราศจากความบริสุทธิ์ เต็มไปด้วยมลทิน โสโครก หรือที่อาจเรียกได้ว่าเป็น "อาณานิเวศแห่งความสกปรก" ไม่เหมาะสมกับวัตถุที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์และเป็นตัวแทนของพระบรมศาสดาด้วยประการทั้งปวง

พระพุทธรูปขนาดเล็กถูกยกระดับขึ้นเป็นเครื่องราง ที่เรียกกันว่า "พระเครื่อง" ในสมัยรัตนโกสินทร์ อันเป็นผลเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาในสังคมไทย พุทธศาสนาไม่เพียงดำรงสถานะของอุดมการณ์สูงสุดทางศาสนาของชนชั้นนำไทยในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น แต่อุดมคติของพุทธศาสนายังถูกปรับเปลี่ยนจากการมุ่งสู่พระนิพพานหรือการหลุดพ้นไปสู่การตอบสนองความต้องการทางวัตถุและความสำเร็จทางโลกอีกด้วย⁴ โอกาสทางเศรษฐกิจที่เปิดกว้างและปัจเจกภาวะที่ยิ่งมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง แต่โดยที่โครงสร้างอำนาจรัฐกลับยังคงอ่อนแอไม่สามารถคุ้มครองหรือประกันความสำเร็จทางวัตถุของผู้คนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ทำให้ผู้คนที่มิปัจเจกภาวะสูงต้องหันหาพึ่งพาอำนาจ

ศักดิ์สิทธิ์เพื่อคุ้มครองปกป้องประกันความสำเร็จในหน้าที่การงานอาชีพและความมั่นคงทางวัตถุของชีวิตในโลกนี้มากขึ้น

เป็นไปได้มากกว่า “พระเครื่อง” เพิ่งมาถือกำเนิดอย่างแท้จริงในสมัยรัชกาลที่ 4 หรือก่อนหน้านั้นไม่นานนัก เพื่อเป็นวัตถุของขลังที่มีฤทธิ์อำนาจในการคุ้มครองและเสริมบารมีให้ผู้บูชาประสบความสำเร็จในทางโลก เพราะพระพิมพ์ส่วนใหญ่ที่สร้างขึ้นในรัชกาลก่อนหน้านั้น (ที่ต่อมากลายมาเป็นพระเครื่องดังราคาแพง) ถูกบรรจุอยู่ใน ‘กรุ’ ตามจารีตของการสร้างพระพิมพ์ มากกว่านำมาแจกจ่ายแก่ผู้คนเก็บไว้บูชาในฐานะที่เป็นพระเครื่อง

เมื่อพิจารณาข้อมูลที่ปรากฏเป็น “ตำนานเล่าขาน” ที่สืบทอดกันมาในวงการพระเครื่องไทย บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในสร้าง “พระเครื่อง” ก็คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม พระอารามหลวง หรือที่เป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปว่า “สมเด็จพระโต” ผู้สร้าง “พระสมเด็จ” อันเลื่องชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พระสมเด็จวัดระฆัง” ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดของพระเครื่องไทย และเป็นสุดยอดของพระเครื่อง ‘เบญจภาคี’ (พระสมเด็จวัดระฆัง มีราคาซื้อขายกันใน ‘ตลาดพระเครื่อง’ ตั้งแต่ 1 ล้านบาท ถึง 70 ล้านบาท ขึ้นอยู่กับ “ความสมบูรณ์” ขององค์พระ)

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดของ “พระเครื่อง” ในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็คือในตอนต้นรัชกาลนั้น สมเด็จโต ได้เดินทางไปเยี่ยมญาติและจาริกแสวงบุญที่กำแพงเพชร และพบพระกรุที่แตกออกมาจากเจดีย์ในเขตเมืองเก่า จึงนำมาแจกจ่ายชาวบ้านและลูกศิษย์ ซึ่งก็คือการเปลี่ยนสถานะของ “พระพิมพ์ในกรุ” ไปเป็น “พระเครื่อง” ที่ผู้บูชานำพาพกติดตัวเพื่อปกป้องคุ้มครองจากภยันตรายและเป็นสิริมงคลส่วนตัวนั่นเอง พระกรุที่พบในคราวนั้นรู้จักกันต่อมาในนามว่า “พระกำแพงข่มกอ ท่งเศียรฐี” ซึ่งนับเป็นหนึ่งในสุดยอดพระเครื่องไทยและหนึ่งในพระ

เครื่องเบญจภาคี ที่ทุกวันนี้บางองค์มีราคาประมาณ 10 - 20 ล้านบาท เข้าใจ (เอาเองของผู้เขียน) ว่า หลังจากนั้น สมเด็จพระโตก็ได้เริ่มสร้างพระสมเด็จจักรวะขัง แจกจ่ายให้ลูกศิษย์ลูกหาผู้ใกล้ชิดและชาวบ้านร้านตลาดที่ศรัทธาในศิลาจารวัดของท่านเอาไปบูชา^๕ พระพิมพ์หรือพระพุทธรูปขนาดเล็กที่ครั้งหนึ่งบรรจุในกรุ และเป็นสมบัติสาธารณะ จึงได้กลายมาเป็นพระเครื่องที่เป็นสมบัติส่วนตัวของเอกชนไว้บูชาเพื่อการคุ้มครองและเสริมบารมีส่วนตัวอันเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล

อย่างไรก็ดี ในช่วงของการกำเนิดพระเครื่องในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ จากโลกตะวันตกอีกอย่างน้อยถึง 2 ประการ ที่มีผลกระทบก่อให้เกิด “นวัตกรรมพระเครื่องไทย” ในเวลาต่อมา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพระเครื่องไทยทุกวันนี้

ประการแรกคือ เทคโนโลยีการทำเหรียญกษาปณ์ ที่นำเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วหลังการ “เปิดประเทศ” ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เทคโนโลยีนี้ก็ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ทำเหรียญที่ระลึกทางศาสนาเพื่อแจกจ่ายเนื่องในวาระโอกาสอันสำคัญต่างๆ หลังจากนั้นไม่นาน เทคโนโลยีการทำเหรียญกษาปณ์ก็ถูกนำมาทำเหรียญพระพุทธรูปที่ผ่านพิธีกรรมปลุกเสกเพื่อเสริมพุทธคุณกลายเป็น “เหรียญพระเครื่อง” ที่รู้จักกันดีในเวลาต่อมา คุณสมบัติที่สำคัญของเหรียญพระเครื่องที่ทำให้ได้รับความนิยมและกลายเป็นรูปแบบหลักอย่างหนึ่งของพระเครื่องไทยในปัจจุบัน ก็คือ สามารถออกแบบรูปทรงได้หลากหลายกว่าพระพิมพ์และพระหล่อลอยองค์แบบโบราณ เป็นต้นว่า ออกแบบเป็นใบเสมา ทรงกลม รูปไข่ ตรารำม ชลฯ นอกจากนั้น ความคงทนถาวรของเหรียญพระเครื่องยังมีมากกว่าพระพิมพ์ หรือพระพิมพ์ดินเผาที่สร้างขึ้นตามแบบโบราณหลายเท่าตัว ข้อได้เปรียบอีกประการของเหรียญพระ

เครื่องคือ ความคมชัดของพระพุทธรูปและลวดลายที่แต่งเติมได้มากหลากหลายชิ้น และที่สำคัญคือ เหยียญพระเครื่องยังสามารถใช้พื้นที่ด้านหลังของเหยียญ เพิ่มสัญลักษณ์เนื่องในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพุทธคุณ ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่เป็น พระพุทธรูป หรือคาถา หรือยันต์ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพิมพ์หรือพระพิมพ์ดินเผาทั่วไปไม่สามารถทำได้ เท่ากับว่าด้วยขนาดที่เท่ากัน เหยียญพระเครื่องมี “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” มากกว่าถึงหนึ่งเท่า

ประการที่สองคือ เทคโนโลยีการถ่ายภาพที่นำเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 ด้วยเช่นกัน การถ่ายภาพได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วในหมู่ชนชั้นนำ รวมทั้งพระภิกษุ ซึ่งเริ่มถ่ายภาพและมีลูกศิษย์ลูกหาผู้ศรัทธาอัดภาพพระภิกษุไปบูชา ต่อมาเริ่มมีการปลุกเสกภาพพระเกจิ เขียนคาถาและยันต์เพิ่มพุทธคุณลงบนภาพถ่าย กลายเป็นเครื่องรางแบบหนึ่ง⁶ แต่พัฒนาการที่สำคัญที่เทคโนโลยีการถ่ายภาพมีต่อพระเครื่องก็คือ การถ่ายภาพพระภิกษุระดับเกจิอาจารย์เพื่อเป็นแบบในการทำเหยียญ เกิดเป็น “เหยียญพระเกจิ” ที่มีรูปเสมือนจริงของพระภิกษุขึ้นเป็นครั้งแรกในตอนปลายรัชกาลที่ 5 นับเป็นการเปลี่ยนผ่านในเชิงพัฒนาการที่สำคัญยิ่งของพระเครื่องไทย เพราะพื้นที่ใน “พระเครื่อง” ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ “ผูกขาด” เฉพาะของพระพุทธรูปอันเป็นจินตนาการภาพตัวแทนของพระบรมศาสดาเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น มาบัดนี้ ด้วยกำเนิดของ “เหยียญพระเกจิ” จากการผสมผสานของเทคโนโลยีเหยียญศึกษาปลุกและการถ่ายภาพ ทำให้พื้นที่บนพระเครื่องส่วนหนึ่งซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ถูกแย่งชิงจับจองไปโดยบรรดาพระเกจิ อันเป็นสาวกของพระบรมศาสดาเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง การ “ผูกขาด” ภาพจำลองของพระบรมศาสดาได้ถูกทำลายลง พื้นที่ผูกขาดของพระศาสดาถูกยึดครองโดยสาวกของพระองค์เอง หรือกล่าวได้อีกอย่างว่า พระบรมศาสดาถูก “รัฐประหาร” ยึดอำนาจโดยบรรดาเหล่าพระเกจิอาจารย์ทั้ง

ที่บรรลุวิเศษหรือไม่ก็ตาม น่าสนใจอีกด้วยว่า “การปฏิบัติ” ในลักษณะเช่นนี้ หรือ “การกระจายอำนาจ” ทำลายการผูกขาดเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ไม่เพียงยอมรับได้ของคนชั้นกลางเท่านั้น แต่ยังอาจสอดคล้องกับรสนิยม “ทางการเมือง” ของชนชั้นกลางในสังคมไทยที่บริโภค “พระเครื่อง” อีกด้วย

(บทความสั้นฉบับจำลองประกอบการอภิปรายชิ้นนี้ สรุป ย่อ และขยายความ จากส่วนหนึ่งของบทความของผู้เขียนชื่อ “The Regionalization of Local Buddhist Saints : Amulets and Crime and Violence in Post WW II Thai Society” ซึ่งยังเป็นเพียงฉบับร่าง และรอการแก้ไขเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ต่อไปในเวลาอันสมควร)

เชิงอรรถ

¹แต่ “เขียนพระ” โดยทั่วไปแบ่ง “ความหลัง” ของพระเครื่องเป็น 4 ประเภท คือ เมตตามหานิยม มหาอุด แคล้วคลาด และคงกระพัน

²ดูตัวอย่าง วัดโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ศูนย์การประมุขนานาชาติ วิทยาเขตอยุธยา) วัดบ้านไร่ วัดไผ่ล้อม (หลวงพ่อดุล) พระพุทธรูปราชอินโดจีน (วัดสุทัศน์ 2005)

³เช่น สายสิญจน์ มีดหมอ ปลัดขิก ตะกรุด เสือแกะ (จากงาช้าง) หนุมานแกะ ผ้ายันต์ หรือแม้แต่รอยสักยันต์ เป็นต้น

⁴นั่นคือกรรมพันธุ์ ขรวาสธรรม แม้แต่การบวชก็ได้มุ่งปรารถนาพระนิพพาน

⁵สมเด็จพระโต เป็นพระเถระที่รัชกาลที่ 4 เคารพนับถือ เป็นไปได้ว่า การ “สร้าง” พระเครื่องขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยสมเด็จพระโต เกี่ยวข้องกับ 1. ความนิยมในการสวมเครื่องประดับกายของคนเมืองในช่วงนั้น ที่ร่ำรวยขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (ดูประกาศห้ามการให้เด็กใส่ทอง ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4) และ 2. ความกังวลของรัชกาลที่ 4 เกี่ยวกับการที่ผู้คนนิยมเอาเหรียญเงินกษาปณ์ต่างประเทศ (ที่ไหลทะลักเข้ามาใช้แลกเปลี่ยนซื้อขาย) มาห้อยประดับกาย โดยที่เหรียญกษาปณ์เหล่านั้นมีรูปองค์อภิปัตย์ต่างชาติปรากฏอยู่ (อันอาจมีนัยยะสืบไปถึงการยอมรับในอำนาจขององค์อภิปัตย์นั้นๆ) หรือไม่ก็เป็นเหรียญที่มีรูปเคารพหรือสัญลักษณ์ของศาสนาอื่นๆ (ดู ประกาศที่เกี่ยวข้องใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4) ซึ่งล้วนเป็นเรื่องไม่สมควร การ “สร้าง” พระเครื่องขึ้นมา จึงอาจมีนัยยะของการสร้าง “ทางเลือก” ที่ดีกว่าให้แก่ไพร่ราษฎร และคนเมืองในสังคมไทยที่เริ่มมีรสนิยมในการตกแต่งประดับเรือนกายเพื่ออวดฐานะด้วยก็ได้ และรวมทั้งยังเป็นการสร้าง “อัตลักษณ์” ผ่านคติความเชื่อทางศาสนา

⁶วัฒนธรรมการถ่ายภาพเป็นที่ระลึกและอวดรสนิยม เริ่มจากชนชั้นสูงลงมาสู่ชนชั้นกลางสู่ชนชั้นล่าง ทำให้การจำลองรูปเคารพเป็นที่ยอมรับทั้งรูปคนที่ตายไปแล้วหรือคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การสร้างรูปปั้นและอนุสาวรีย์ในหมู่พระหรือบุคคลที่เคารพนับถือ เริ่มมีการถ่ายภาพทำเหรียญล้อเกิดไว้แขวนติดกาย

บทความสั้นฉบับจำลอง "เมื่อพระเครื่องก้าวขึ้นเป็น 'สุดยอด' ของเครื่องรางไทย" นี้ เคยใช้ประกอบการอภิปรายในหัวข้อ "อุดมการณ์ ความคิด และความเชื่อของคนชั้นกลาง" ในการสัมมนาทางวิชาการประจำปี เรื่อง "ศึกษา รู้จัก วิพากษ์ คนชั้นกลาง" คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พุทธที่ 28 กันยายน 2548 เวลา 8.00-12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 4 อาคารเอนกประสงค์ (1) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

บทความนี้เคยตีพิมพ์อยู่ใน ศึกษา รู้จัก วิพากษ์ คนชั้นกลาง: รวมบทความจากการสัมมนาทางวิชาการ กรุงเทพฯ : คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2550.

เมื่อพระเครื่องก้าวขึ้นเป็น “สุดยอด” ของเครื่องรางไทย

พระเครื่องหรือวัตถุมงคลเนื่องในคติพุทธศาสนาในที่นี้ หมายถึงเครื่องรางที่ทำขึ้นตามคติพุทธศาสนา เป็นพระพุทธรูป หรือภาพของพุทธสาวกผู้เป็นพระอรหันต์ และของพระภิกษุทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือล่วงลับดับขันธไปแล้ว ที่เป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นเกจิอาจารย์ที่ทรงคุณวิเศษ พระเครื่องโดยทั่วไปมีขนาดเล็กพกพาติดตัวได้ อาจสร้างเป็นพระพิมพ์ (หรือพระผง) พระพิมพ์ดินเผา หรือทำด้วยโลหะและโลหะผสม เช่น ตะกั่ว ทองแดง ชิน และสำริด ที่หล่อขึ้นด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ นอกจากนี้ยังรวมถึงเหรียญพระเครื่องโลหะที่ทำขึ้นตามกรรมวิธีสมัยใหม่ ที่เรียกกันว่า “เหรียญปั๊ม” เป็นที่เชื่อกันว่าพระเครื่องเหล่านี้มีฤทธิ์อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจช่วยคุ้มครองป้องกันเจ้าของหรือผู้ที่บูชาอัญเชิญติดตัวในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล พ้นจากอันตรายทั้งที่เป็นภัยจากอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ภัยธรรมชาติ ภัยจากสัตว์และจากมนุษย์ด้วยกันเอง ทำให้ผู้ที่บูชาดิตัวเป็นที่รักใคร่สนใจของคนทั่วไป และเสริมส่งบารมีให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงในหน้าที่การงานอาชีพ พละนาภาพของพระเครื่องในด้านต่างๆ เหล่านี้อาจรวมเรียกได้ว่า “เมตตามหานิยม”

พระเครื่องที่มีสถานะเป็นเครื่องรางอย่างหนึ่งในสังคมไทยนี้ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่ใหม่มากในทางประวัติศาสตร์ เพิ่งถือกำเนิดขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 (ประมาณปลายรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 5) โดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในทางโลกทัศน์ คติความเชื่อทางศาสนา เศรษฐกิจ และสังคมในขณะนั้น รวมทั้งความอ่อนแอของอำนาจรัฐในการให้ความคุ้มครองสวัสดิภาพ และค้ำประกันโอกาสทางเศรษฐกิจและอุดมคติทางโลกของไพร่ราษฎรส่วนหนึ่งที่เริ่มมีลักษณะปัจเจกนิยมมากขึ้น “พระเครื่อง” แรกสุดน่าจะได้แก่ พระกำแพงขุ่มกอ ขุ่มเศรษฐี (กำแพงเพชร) ซึ่งเป็น

พระกรุโบราณที่ “กรุแตก” โดยบังเอิญและถูก “ค้นพบ” โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังฯ นำมาแจกจ่ายกลายเป็น “พระเครื่อง” หลังจากนั้นไม่นานต่อมา สมเด็จพระโตก็ได้ “สร้าง” พระสมเด็จวัดระฆัง แจกจ่ายสานุศิษย์ เช่นเดียวกันกับ พระกรุปาวเรศฯ ที่ “สร้าง” ขึ้นโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศ ก็นับเป็นพระเครื่องไทยรุ่นแรกๆ

พัฒนาการของพระเครื่องในยุคแรกได้รับแรงกระตุ้นที่สำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ

1. เทคโนโลยีใหม่ๆ อันได้แก่ การทำเหรียญกษาปณ์ ซึ่งทำให้เกิด “เหรียญพระเครื่อง” ที่ทั้งมีความคงทนถาวรกว่าและยังมีพื้นที่สำหรับสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ (เช่น ภาพจำลองพระบรมศาสดา ยันต์ คาถา หรือสัญลักษณ์อื่นๆ) ที่มากกว่าพระเครื่องแบบเดิมๆ ถึง 1 เท่าตัว เทคโนโลยีอีกอย่างที่เข้ามาในช่วงนี้และมีความสำคัญต่อการสร้างพระเครื่องก็คือ การถ่ายภาพ ที่นำไปสู่ “การปฏิวัติ” พระเครื่องไทยครั้งสำคัญ โดยให้กำเนิด “เหรียญพระเกจิ” ซึ่งทำให้พื้นที่ของพระเครื่องที่แต่เดิมเป็นพื้นที่ผูกขาดของภาพจำลองพระบรมศาสดาที่จินตนาการขึ้นมา ต้องมาถูกจับจองแย่งชิงโดยภาพจำลองของพระเกจิอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ และที่เสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งถูกถ่ายทอดผ่าน “ภาพถ่ายสมจริง” ด้วยเทคโนโลยีการถ่ายภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระบรมศาสดาได้ถูกเหล่าสาวกลูกศิษย์ของพระองค์เองทำการ “รัฐประหาร/ยึดอำนาจ” ในพื้นที่พระเครื่อง การ “ผูกขาดอำนาจ” ของพระองค์ได้ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง¹

น่าสนใจที่ว่าความขัดแย้งกลางไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่เพียงยอมรับการ “ยึดอำนาจ” ของเหล่าพระเกจิอาจารย์ แต่ยังมีนจะเป็นกลุ่มผู้สนับสนุนอย่างแข็งขัน ซึ่งอาจจะอธิบายได้ด้วยหลักการของปรัชญา “มนุษยนิยม” และหลักการของ “การกระจายอำนาจ”

2. ความรู้สึกนึกคิดและรสนิยมแบบ “สมัยใหม่” ในหมู่ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในเมือง อันได้แก่ พ่อค้า คหบดี และข้าราชการ ก่อให้เกิดความตระหนักสำนึกแบบประวัติศาสตร์และความกระหายใคร่รู้เกี่ยวกับอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้รวมไปถึงความตื่นตัวในการศึกษาโบราณสถาปัตยกรรมทางศาสนา (เจดีย์ โบสถ์ วิหาร) พระพุทธรูป พระพิมพ์ เครื่องถ้วย ฯลฯ และการสะสมโบราณวัตถุประเภทต่างๆ อย่างเป็นระบบ มีหลักเกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการที่พึงสามารถยึดถืออ้างอิง (และเพิ่มมูลค่า) ได้ ความตื่นตัวในรสนิยมแบบ “สมัยใหม่” นี้ นำไปสู่การขุดค้นโบราณสถาน และ “การค้นพบ” พระพิมพ์โบราณตามที่ต่างๆ มากมาย ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ประการสำคัญ พระพิมพ์โบราณเหล่านี้ เมื่อถูกค้นพบก็ได้กลายสถานะมาเป็น “พระเครื่อง” ที่เชื่อกันว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สามารถให้ความคุ้มครองแก่ปัจเจกบุคคลไปโดยปริยาย

3. ความรุนแรงทางการเมือง ทั้งที่เป็น “ภัยคุกคาม” จากภายนอก เป็นต้นว่า กรณีวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 และที่เกิดจาก “ปัญหาความมั่นคงภายใน” เป็นต้นว่า กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ทำให้กระแสความหวาดวิตกไม่มั่นใจในสวัสดิภาพที่เกิดจากภัยอันตรายที่เหนือการควบคุมของปัจเจกบุคคลเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก กระตุ้นให้มีการแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาไว้คุ้มครองป้องกันภัย เป็นต้นว่า การเข้าขุดกรุวัดบางขุนพรหมเพื่อหาพระสมเด็จฯ (ที่สมเด็จพระโตสร้างและบรรจุไว้ประมาณ 20 ปีก่อนหน้านั้น) ในช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 หรือการขุดกรุพระวัดท่ามะปราง (พิษณุโลก) ของกองทัพจากกรุงเทพฯ ภายใต้การบังคับบัญชาของจอมื่นไวยวรนาถ ระหว่างการยกขึ้นไปปราบกบฏเงี้ยว (พระกรุวัดท่ามะปรางนี้มีสมญาเรียกขานกันต่อมาในวงการพระเครื่องว่า “พระเงี้ยวทั้งป็น”)

ในขณะที่ความรุนแรงจากภัยคุกคามและปัญหาความมั่นคงภายใน เป็นแรงหนุนส่งทำให้ “ความต้องการ” เครื่องรางคุ้มกันภัยเพิ่มสูงขึ้น เทคโนโลยีการทำ

พระเครื่องแบบใหม่ๆ (เช่น เหรียญพระเครื่อง) และการค้นพบพระพิมพ์โบราณจาก
กรุตามโบราณสถานทางศาสนา ไม่เพียงเพิ่มปริมาณของพระเครื่อง สนองตอบ
กระแสดemandความต้องการนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังเพิ่มความหลากหลาย
หลายของรูปแบบพระเครื่องที่เป็นทั้งทางเลือกและสีสัน มีทั้งพระกรุโบราณ พระ
พิมพ์ที่ทำขึ้นใหม่ พระหล่อโลหะแบบโบราณ เหรียญพระเครื่องและเหรียญพระเกจิ
ที่ทำตามกรรมวิธีการทำเหรียญแบบตะวันตก ทำให้ความนิยมในพระเครื่อง
แพร่หลายมากขึ้นตามลำดับ

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ทั้งถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้ว่าความนิยมในพระ
เครื่องจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่พระเครื่องก็ยังเป็นเพียง 1 ในบรรดา
เครื่องรางที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคมไทย เครื่องรางอื่นๆ ที่ได้รับความนิยม
อยู่ในสังคมไทยมากไม่น้อยไปกว่าพระเครื่อง ล้วนมีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่
กว่าพระเครื่องทั้งสิ้น เป็นต้นว่า ว่าน สายสิญจน์ ตะกรุด มีดหมอ ปลัดขิก เบี้ยแก้
ลูกอม น้ำมันตรี ผ้ายันต์ เขี้ยวเสือ เขี้ยวหมูป่า งาช้างแกะเป็นรูปเสือหรือหนุมาน
หรือแม้แต่รอยสักยันต์บนเรือนร่าง เครื่องรางที่ไม่ใช่พระเครื่องเหล่านี้ ส่วนใหญ่
ผ่านกระบวนการเสริมสร้างพลาณภาพศักดิ์สิทธิ์ด้วยการเสกเป่าบริกรรมเวทมนตร์
อาคม และ/หรือการจารคาถาและยันต์ ตามคติไสยเวทของพุทธศาสนาและฮินดู-
พราหมณ์ แต่ทั้งนี้โดยปราศจากภาพจำลองของพระบรมศาสดาหรือเกจิ อาจารย์
ผู้สร้างเครื่องรางนั้น

ความรุนแรงของภัยสงคราม (ไม่ว่าจะในความเป็นจริงหรือในจินตนาการ)
ทั้งในช่วงสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 และอาชญากรรมที่ขยายตัว
ระบอบไปทั่วทั้งในเขตเมืองและชนบทในระหว่างสงครามและภายหลังสงครามโลก
ครั้งที่ 2 ได้คุกคามสวัสดิภาพของปัจเจกบุคคลอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และช่วย
กระตุ้นให้ผู้คนเสาะแสวงหาเครื่องรางมาเพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองตนมากขึ้น การ

ขุดหาพระกรุเพื่อนำมาเป็นพระเครื่องและการสร้างพระเครื่องใหม่ดำเนินไปอย่างเข้มข้นตลอดช่วงของสงครามและภายหลัง กระแสข่าวของอานุภาพความขลังศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องบางกรุบางวัดหรือของพระเกจิบาปรูป แพร่สะพัดจากปากต่อปากไปอย่างรวดเร็วยิ่งในช่วงของสงครามและช่วงที่อาชญากรรมเบ่งบานอยู่ในสังคมไทย ในท่ามกลางความสับสนอลหม่าน ไร้ระเบียบ ไร้สวัสดิภาพ ปราศจากความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินระหว่างและภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เอง ที่พระเครื่องเริ่มได้รับความนิยมจากสาธารณชนมากขึ้นเหนือเครื่องรางประเภทอื่นๆ จนกระทั่งก้าวขึ้นสู่สถานะของการเป็น “สุดยอด” ของเครื่องรางไทย เบียดขับเครื่องรางประเภทอื่นๆ ออกไปจาก “วัฒนธรรมเครื่องรางไทย” เกือบโดยสิ้นเชิง

มีปัจจัยอย่างน้อยที่สุด 3 ประการที่ทำให้พระเครื่องสามารถก้าวขึ้นดำรงสถานะของการเป็น “สุดยอด” เครื่องรางไทยตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา กล่าวคือ

ประการแรก การมาถึงของกึ่งพุทธกาล ใน พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นวาระโอกาสสำคัญของชาวพุทธในการเฉลิมฉลอง 25 ศตวรรษที่พระพุทธศาสนาได้สถาปนาขึ้นมาในโลก และในขณะเดียวกันก็เป็นวาระของการรำลึกถึงภารกิจของชาวพุทธที่จะต้องช่วยกันยังพระศาสนาให้สืบต่อไปถึงศาสนยุคกาล โดยที่ศีลธรรมของผู้คนและพระธรรมคำสอนไม่เสื่อมลงไปก่อน 5,000 ปีตามพุทธพยากรณ์ แรงกระตุ้นของ “กึ่งพุทธกาล” จึงนำไปสู่กิจกรรมทางศาสนา การทำบุญให้ทาน และการสร้างพระเครื่อง ที่ดำเนินไปอย่างเข้มข้นมากกว่าสมัยใดๆ ก่อนหน้านั้น ทั้งเพื่อสืบต่อพระศาสนาและเพื่ออานิสงส์ผลบุญที่จะยังให้ปัจเจกบุคคลไปเกิดใหม่ในโลกของพระศรีอาริย์ พระเครื่องจำนวนมากจากหลากหลายวัดทั่วประเทศถูกสร้างขึ้นในช่วงก่อนและหลังกึ่งพุทธกาล เพื่อตอบสนองความต้องการ “ทำบุญแก่พระศาสนา”

ประการที่สอง ความนิยมในพระเครื่องที่เพิ่มสูงขึ้นในระหว่างสงครามนำไปสู่การเกิด “ตลาดพระเครื่อง” ขึ้นมาเป็นครั้งแรกในช่วงภายหลังสงคราม กล่าวกันว่า ตลาดพระเครื่องแห่งแรกคือแผงขายพระเครื่องแบบ “แบกะดิน” ได้ด้นมะขามริมท้องสนามหลวง เมื่อการแลกเปลี่ยนซื้อขายพระเครื่องได้รับความนิยมมากขึ้น “ตลาด” ก็ย้ายไปอยู่ที่ “ร้านกาแฟ” ใกล้เคียงข้างที่ทำการศาล และเมื่อตลาดขยายตัว ก็ย้ายไปที่บริเวณวัดมหาธาตุ ทำพระจันทร์ ตรีบาจนกระทั้งต้นทศวรรษ 2500 ตลาดพระเครื่องที่วัดมหาธาตุเป็นเสมือน “ตลาดกลาง” ของวงการพระเครื่องไทย การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของ “ตลาดพระเครื่อง” ช่วยหนุนเสริมสถานะของพระเครื่องเหนือเครื่องรางอื่นๆ มากยิ่งขึ้น ในด้านหนึ่ง “ตลาดพระเครื่อง” เป็นประหนึ่ง “ห้องเรียน” ที่ให้การศึกษาเรื่องพระเครื่องแก่ผู้เริ่มเข้าวงการ ไม่ว่าจะเป็นการดู “ของแท้-ของปลอม” หรือความรู้ว่าพระเครื่องกรุไหนหรือที่สร้างโดยพระเกจิรูปใดมี “คุณวิเศษ” อย่างไร เหมาะสมกับ “การใช้สอย” ทางใด “ตลาดพระเครื่อง” ในฐานะที่เป็นสถาบันการศึกษาจึงช่วยทำให้พระเครื่องเป็นเรื่องที่มีหลักวิชาสามารถคาดการณ์ได้ มีความน่าเชื่อถือ และเมื่อเป็น “เครื่องราง” ที่สามารถคาดการณ์ได้ ก็สามารถ “จัดระเบียบกำกับควบคุม” ไม่ถูกหลอกหรือนำไปใช้อย่างไม่มีหลักเกณฑ์ได้ คุณสมบัติใหม่ของพระเครื่องในด้านนี้เป็นสิ่งที่ไม่เกิดขึ้นกับเครื่องรางประเภทอื่นๆ นอกจากนั้นตลาดพระเครื่องยังทำหน้าที่เป็น “ตลาด” ในทางเศรษฐศาสตร์ ที่ทำให้พระเครื่องสามารถแลกเปลี่ยนซื้อขายได้อย่างสะดวก เป็นที่ที่ “ผู้ซื้อ” สามารถหาซื้อพระเครื่องที่ตนแสวงหาได้ตรงตามความต้องการในการใช้สอย เป็นแหล่งกลางที่ “ผู้ผลิต-ผู้ขาย” กับ “ผู้ซื้อ-ผู้บริโภค” พบปะต่อรองเจรจากันอย่างตรงไปตรงมา และทำให้พระเครื่องมีสถานะเป็น “สินค้า” ที่ไม่เพียงมี “มูลค่าทางตลาด” แต่ยังมี “สภาพคล่องทางตลาด” อีกด้วย หน้าที่ของตลาดพระเครื่องดังกล่าวข้างต้นยิ่งช่วยตอกย้ำความนิยมพระเครื่องในหมู่สาธารณชนเหนือ

เครื่องรางอื่นๆ ซึ่งไม่มีตลาดกลางของการแลกเปลี่ยนซื้อขายและให้ความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างมาตรฐานและความเชื่อมั่นเหมือนตลาดพระเครื่อง ในด้านหนึ่ง การก้าวขึ้นเป็น "สุดยอด" เครื่องรางของพระเครื่องในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเป็นผลของ "พลังตลาด" อย่างแท้จริง

ประการที่สาม คือความตื่นตัวของการศึกษาพระเครื่องอย่างเป็นระบบ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีทั้งวิธีการและเนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์ จริงอยู่ที่ว่า ก่อนหน้านั้นตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 (ประมาณปลายรัชกาลที่ 5) เป็นต้นมา จะมีการศึกษาพระพิมพ์โบราณอย่างเป็นระบบทางวิชาการมาแล้ว แต่นั่นก็เพียงมุ่งศึกษาพระพิมพ์โบราณในฐานะที่เป็นโบราณวัตถุประเภทหนึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมทางศาสนา และเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของชาติ แต่มาในช่วงปลายพุทธศตวรรษเดียวกันนี้ เริ่มเกิดกระแสการศึกษาพระเครื่อง ในฐานะที่เป็นเครื่องรางขึ้นมาอย่างแท้จริง ใน พ.ศ. 2494 ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ เริ่มต้นงานเขียนขนาดยาวหลายตอนจบ เรื่อง "ประวัติและเกียรติคุณของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)" ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง และพระเครื่องที่สมเด็จพระโตสร้างขึ้นอย่างละเอียดพิสดาร ทอยอดตีพิมพ์ใน นิตยสารตำราจ ระหว่าง พ.ศ. 2494 - 2502 ต่อมาใน พ.ศ. 2495 ร.อ. หลวงบรรณยุทธชำนาญ ก็ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อ พระพิมพ์เครื่องรางกับพระพุทธรูปฯ แต่งานเขียนที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการที่พระเครื่องก้าวขึ้นสู่ "สุดยอด" ของเครื่องรางไทยก็คือ งานชุด "ไตรภาค" ในชื่อ ปริวรรตอธิบายแห่งพระเครื่องฯ รวม 3 เล่มของ พล.ต. ประจัญ กิตติประวัติ ภายใต้นามปากกา "ตรียมปวายุ" โดยเล่มที่ 1 ว่าด้วยพระสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2495 หนาประมาณ 300 หน้า พร้อมภาพประกอบนับร้อยภาพ มีการตีพิมพ์ซ้ำอีก 3 ครั้งใน พ.ศ. 2497 2505 และ 2511 เล่มที่ 2 ว่าด้วยพระนางพญาพิษณุโลก ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2497 และ

ตีพิมพ์ซ้ำ ใน พ.ศ. 2508 ส่วนเล่มที่ 3 ว่าด้วยพระรอด เมืองลำพูน ซึ่งหนากว่า 600 หน้า ภาพประกอบกว่าร้อยภาพ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2503 การตีพิมพ์แต่ละครั้งของหนังสือชุดนี้ ประมาณ 2,000 - 5,000 เล่ม สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมและอิทธิพลของงานเขียนชุด "ไตรภาค" นี้ได้เป็นอย่างดี งานเขียนอีกเล่มที่น่าสนใจและสะท้อนความจริงจังของการศึกษาพระเครื่องอย่างเป็นวิชาการ รวมทั้งการตอบสนองของสาธารณชนที่มีต่องานเขียนเชิงวิชาการเกี่ยวกับพระเครื่องในช่วงนี้คือ นามานุกรมพระเครื่อง ของ พินัย ศักดิ์เสนา ใน พ.ศ. 2502 ซึ่งหนากว่า 800 หน้า พร้อมภาพประกอบ มีลักษณะเป็น "สารานุกรม" ของพระเครื่องที่เป็นที่นิยมกันจากทั่วประเทศ เรียงลำดับตามตัวอักษร

งานเขียนสำคัญเกี่ยวกับพระเครื่องทั้งหมดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ได้มุ่งเน้นการเล่าเรื่องราว "อภินิหาร" ของพระเครื่องอย่างดาษดื่น ที่อุจ หวิธนา ก่อกระแสร่ำอารมณีย์ให้ผู้คนหลงมกมาย ตรงกันข้าม งานเขียนเหล่านี้เป็นผลงานการศึกษาอย่างค่อนข้างจริงจังหนักแน่น เต็มไปด้วยการอ้างอิงอาศัยการวิเคราะห์ด้วยหลักวิชาการต่างๆ และมุ่งยกระดับการศึกษาพระเครื่องเป็นการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ ไม่เพียงแต่ทำงานเขียนเหล่านี้เจาะทะลุทะลวงลงไปในหลักฐานต่างๆ ทั้งที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ศิลปะ เอกสารประวัติศาสตร์ เทคโนโลยี และมูขปาฐะอย่างกว้างขวาง เพื่อบรรยายประวัติของการสร้างพระเครื่อง กรรมวิธีการสร้าง มวลสารที่ใช้ ประวัติการค้นพบ รวมถึงประวัติของวัดที่เกี่ยวข้องหรือชื่อประวัติ ปฏิปทา และคุณวิเศษของพระเกจิอาจารย์ผู้สร้างอย่างพิสดารละเอียดลออ ซึ่งทำให้ "พระเครื่อง" มี "ประวัติศาสตร์" และ "ความจริงของการดำรงอยู่" มากกว่าการเป็นเพียงวัตถุและอำนาจลึลับที่จับต้องไม่ได้เท่านั้น แต่ยังมีความพยายามอย่างจริงจังหนักแน่นที่จะอภิปรายถกเถียงถึงคุณค่าของพระเครื่องอย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังที่ ดริยมปวายุ ได้สรุปสาระประโยชน์ในการนิยมพระ

เครื่องไว้ถึง 13 ข้อ ปรากฏอยู่ใน "อาร์มภกตา" ของ ปรีธรรถาธิบายแห่งพระเครื่องฯ เล่มที่ 1 โดยไม่เพียงเน้นอำนาจแห่งพุทธานุภาพ แต่ยังรวมถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ศาสนธรรม และสุนทรียภาพ อันมีอยู่ในพระเครื่องทั้งหลาย ประการสำคัญ ในความเห็นของตรียมปวาย พลาณภาพของพระเครื่องเป็นสิ่งที่อธิบายได้ในทางวิทยาศาสตร์ และด้วยเหตุดังนั้น ในการอภิปรายเพื่อปกป้องความเป็นวิทยาศาสตร์ของพลาณภาพของพระเครื่อง ตรียมปวายจึงใช้ทั้งภาษาและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ

"คำสอนของ [พระตถาคตเจ้า] เป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริง (Buddha's pure science) คือบุคลลมีกรรมเป็นของตน กรรมอาจแยกเป็นสองกรณี คือ กรรม (Actions) และผลกรรม (Reactions)...แต่ที่จริงมาายาศาสตร์ [Magics] ก็คือวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งนั่นเอง เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิต (Science of Mind) ร่วมกับวิทยาศาสตร์ทางรูป (Science of Shapes) ...การบรรจุเวทมนตร์ลงยังของขลังนี้...ก็มีใช้อะไรอื่นนอกจากการเรียกหรือดึงดูดพลังงานที่ลืออยู่ตามธรรมชาติต่างๆ ที่เรียกกันว่า "พลังงานสถิต" เพื่อให้พุ่งมาสู่พิธีกรรมนั้น เทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์...เป็นพลังงานซึ่งมีสภาพเป็นคลื่นหรือพลังงานสถิต...เครื่องรางที่ผู้วิเศษประดิษฐ์ขึ้นนั้น...ถ้าจะวิจารณ์ในแง่วิทยาศาสตร์ก็เปรียบได้เสมือนหนึ่งการบรรจุหรือเก็บพลังงานจากแหล่งหนึ่งลงไว้ยังวัตถุสิ่งหนึ่ง เช่น การเก็บคลื่นเสียงลงในแผ่นเสียงหรือเครื่องบันทึกเส้นลวด การประดิษฐ์ภาพยนตร์เสียง การบรรจุกระแสไฟฟ้าลงในแบตเตอรี่ การผลิตแร่เรเดียมตลอดจนการผลิตระเบิดปรมาณู เป็นต้น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดพลังงานจากสิ่งหนึ่งไปเก็บไว้ในอีกสิ่งหนึ่ง หรือการแปลงพลังงานจากรูปหนึ่งให้เป็นอีกรูปหนึ่ง และเอาไปเก็บไว้ในวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง...ถ้าจะกล่าวอีกนัย

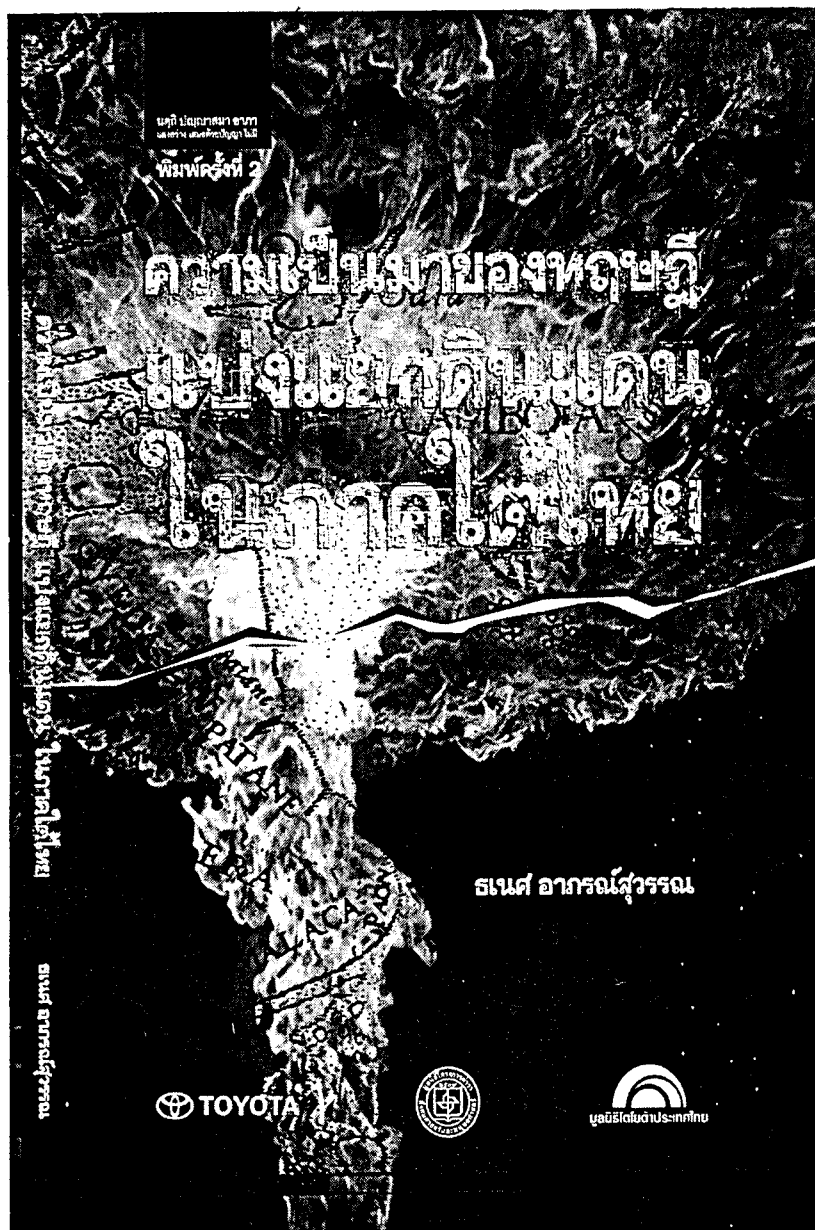
หนึ่ง อาการแสดงออกซึ่งคุณวิเศษของเครื่องรางนั้น อาจเป็นรูปของวัตถุ ที่มีรังสีกัมมันตภาพ (Radioactive of substance) ก็ได้ ทั้งนี้เพราะเครื่องรางนั้นๆ มีพลังงานหรือปราณอันเร้นลับสิงอยู่ ซึ่งผู้เขียนอยากเรียกว่า “รังสีกัมมันตภาพแห่งจิต” (Radioactivity of minds) หรือ “รังสีกัมมันตภาพแห่งไสย” (Radioactivity of magics) และพลังงานรูปนี้จะแผ่ออกไปรอบๆ ปริณทล (Radiation) ในรูปลักษณะคลื่นหรือรังสีที่มีความถี่สูงยิ่งกว่าสิ่งใดๆ และพลังงานส่วนนี้เองที่บันดาลให้เกิดความมหัศจรรย์ต่างๆ ขึ้นได้แล้วแต่จะเป็นคลื่นชนิดใด ถ้าเป็นชนิดเมตตามหานิยมก็ให้แสดงผลทางเมตตามหานิยม หมายความว่าคลื่นชนิดนี้ไปต้องผู้ใดเข้า ผู้นั้นก็บังเกิดความเมตตากรุณาต่อผู้ใช้ ถ้าเป็นลักษณะคลื่นชนิดมหาอุด ก็ะบังเกิดผลในลักษณะการของคลื่นหรือรังสีแผ่ตัวไปยังปืน และทำลายคุณสมบัติของดินชนวนกระสุนเสียชั่วขณะ ทำให้ปืนยังไม่ออกได้จริงๆ ถ้าเป็นชนิดแคล้วคลาด ก็หมายความว่ารังสีอันไม่สามารถมองเห็นได้ของเครื่องรางนั้น แผ่ออกไปโดยรอบปริณทลของผู้ใช้ ย่อมมีพลังงานผลักดันวิถีกระสุนอาวุธทั้งมวลและสรรพอันตรายใดๆ ให้เบนออกไปจากบริเวณรัศมีของผู้ใช้ได้ และถ้าเป็นชนิดคงกระพัน ก็หมายความว่าพลังงานหรือรังสีเหล่านี้แผ่ซึมซาบไปทั่วทุกซอกซอของผู้ใช้ ย่อมสามารถฉาบหรือยาผิวหนังให้ทนทนต่อคมศาสตราวุธใดๆ ได้ดุจเกราะอันวิเศษ...”

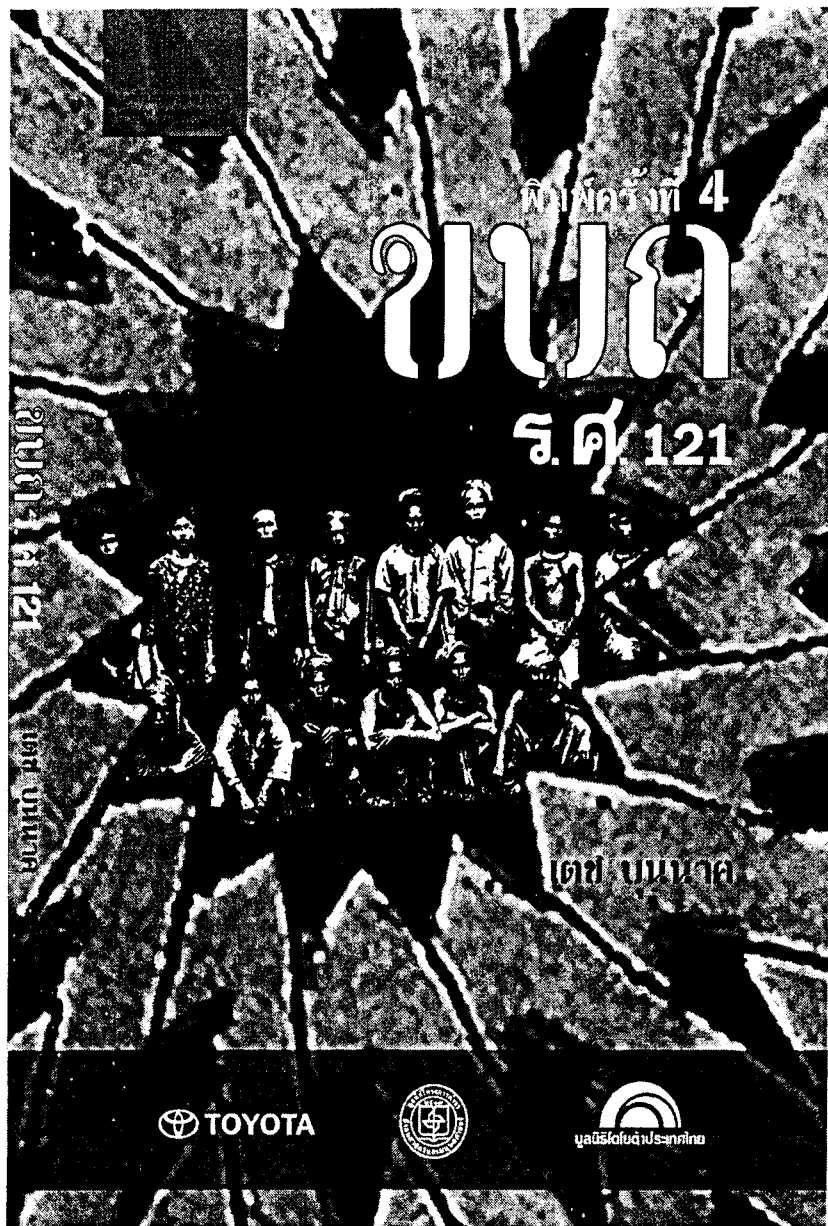
การยืนยันคุณค่าด้านต่างๆ ของพระเครื่องด้วยเหตุด้วยผล การทำให้พระเครื่องเป็นสิ่งที่มิ “ประวัติกาศาสตร์” และการอธิบายพยานภาพของพระเครื่องด้วยภาษาวิทยาศาสตร์และอิงความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างเห็นข้างต้น ดูจะสอดคล้องสนองตอบบรรณนิมิตของชนชั้นกลางผู้มีการศึกษาในเมืองที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นในสังคมไทย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การขยายตัวของตลาดพระเครื่องและ “มูลค่า”

ของพระเครื่องที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงนี้ น่าจะยืนยันบทบาทความสำเร็จของ “อำนาจ” และ “เสน่ห์” ของการอธิบายนพระเครื่องอย่างเป็นวิทยาศาสตร์

กล่าวโดยสรุป ในขณะที่การมาถึงของ “กึ่งพุทธกาล” กระตุ้นเร้าความตื่นตัวในพุทธศาสนาและการสร้างพระเครื่องอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในหมู่มุขชั้นล่างของสังคมไทยที่ยังมีความศรัทธาแน่นแฟ้นมั่นคงในพุทธพยากรณ์และอานิสงส์ของการทำบุญเพื่อสืบพระศาสนานั้น การเกิดขึ้นมาของ “ตลาดพระเครื่อง” และ “การยกระดับการอธิบาย” พลาณภาพของพระเครื่องในกรอบของความรู้ทางประวัติศาสตร์ (ซึ่งในด้านหนึ่งก็เป็น “วิทยาศาสตร์” ด้วย) และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ด้วยภาษา (และจินตนาการ ?) ของวิทยาศาสตร์ ได้ทำให้ในสายตาของคนชั้นกลางผู้มีการศึกษาในเมือง ที่รับรู้ “ความจริง” ของพระเครื่องโดยผ่าน “การอ่านหนังสือ” นั้น พลาณภาพหรือ “ความขลัง” ของพระเครื่องจึงไม่ใช่เรื่องมงายไร้สาระอีกต่อไป หากเป็นสิ่งที่มือผู้จริง สามารถจับต้องได้ และสนองตอบต่อรสนิยมและความต้องการตามอุดมคติแบบทางโลกได้จริง ความนิยมในพระเครื่องในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงแผ่ขยายออกไปอย่างเข้มข้น ไตร่ระดับความนิยมขึ้นไปดำรงสถานะของ “สุดยอด” เครื่องรางเหนือเครื่องรางอื่นๆ มาจนถึงปัจจุบัน

(บทความสั้นฉบับจำลองประกอบการอภิปรายชิ้นนี้ สรุปย่อ และขยายความ จากส่วนหนึ่งของบทความของผู้เขียนชื่อ *"The Regionalization of Local Buddhist Saints : Amulets and Crime and Violence in Post WW II Thai Society"* ซึ่งยังเป็นเพียงฉบับร่าง และรอการแก้ไขเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ต่อไปในเวลาอันสมควร)

สยาม SIAM

ประเทศของเราเลือกเชื้อชาติเชื้อ

ไทย/ไท ลาว คนเมือง คนอีสาน มอญ เขมร กูย แต่จิว
กระ กวางตุง ฮกเกี้ยน ไหหลำ จาม ขวา มลายู ชาไก
มอแกน ทมิฬ ปาทาน ซิกซ์ เปอร์เซีย อาหรับ ฮ่อ พวน
ไทดำ ผู้ไท ชิ่น ยอง ไส้ เวียดนาม ลัวะ ม้ง เย้า กระเหรี่ยง
ปะหล่อง มูเซอ อะข่า กำมู มลาบรี ของ บรู ญัฮกุร
ฝรั่ง (ชาติต่างๆ) แวก (ชาติต่างๆ) ลูกผสม/ลูกครึ่งต่างๆ
อีกมากมายกว่า 50 ชาติพันธุ์ ฯลฯ

A Modern Nation

www.petitiononline.com/SIAM2008/petition.html

www.petitiononline.com/siam2007/petition.html

เลขอนุญาต ที่ ค. ๖/๒๕๑๙

เลขที่คำขอ ที่ ๖/๒๕๑๙

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามที่
ได้รับอนุญาตจัดตั้ง
โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

นายบ๊วย อึ้งภากรณ์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. ส่งเสริมการจัดทำตำราภาษาไทยในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และก่อนมหาวิทยาลัย
๒. เผยแพร่คำราชของมูลนิธิในหมู่นักเรียนวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัย
๓. ส่งเสริมการเรียบเรียงงานวิจัย และตำราชั้นสูง และรวบรวมเอกสาร ทางวิชาการออกตีพิมพ์
๔. ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕. ไม่ทำการค้ากำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

และมีที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร นั้น

กรรมการศาสนาได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และขอให้ปฏิบัติตามคำสั่งและ ข้อบังคับของกรรมการศาสนา โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

(นายวัชร เวียมโรติ)

อธิบดีกรมการศาสนา

จัดโดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มูลนิธิไต่เต้าประเทศไทย, บริษัท ไต่เต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด

ร่วมกับ

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มวล., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มธ., สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., หลักสูตรควบตรี/โท ด้านการบัญชีและบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มธ., สมาคมจดหมายเหตุสยาม และ กองทุนจิตร ภูมิศักดิ์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, สถาบันทักษิณคดีศึกษา มท., วิทยาลัยนานาชาติปริทัศน์ พนมยงค์ มธ., ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร